

1.1 הכרות העצמאות (מגילת העצמאות, 1948)
הכרות העצמאות היא המסמך המכונן של מדינת ישראל, המבטא את הבסיס האידאולוגי, הלגיטימיות ההיסטורית, ואת העקרונות הערכיים של המדינה. היא משמשת בסיס פרשני לחוקי היסוד בישראל.
א. מאפייני חלקי ההכרזה:

שור - החלק הסטורי			
הצדקות	הסבר	דוגמאות מהמגילה	
הצדקה היסטורית	הצדקה להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, הנובעת מאירועים היסטוריים שקשורים את העם היהודי לארצו.	יבארץ ישראל בעת העתיקה נוצרה התרבות היהודית ובה נכתב התנ"ך. יבמהלך הגלות העם המשיך בתקווה ובמאמץ לשוב לארץ ישראל. יתשואה הוכיחה את ההכרח בפתרון בעיית האנטישמיות על ידי הקמת מדינה יהודית.	
ההצדקה הבינלאומית המשפטית	הצדקה להקמת מדינה יהודים בארץ ישראל, הנובעת מתמיכה בין לאומית בזכותו של העם היהודי למדינה בארץ ישראל. כללת החלטות רשמיות של מדינות וגופים בינ"ל.	י הצהרת בלפור 1917 - בריטניה הכירה בפעם הראשונה בשאיפות הלאומיות של העם היהודי בארץ ישראל. י טופס המנדט - 1922 בריטניה קיבלה מנדט על ארץ ישראל במטרה לפתח את הארץ לקראת עצמאותו של העם היהודי. יכ"ט בנובמבר - 29 בנובמבר 1947 התקיימה בעצרת האו"ם הצבעה בשאלת ארץ ישראל. הוחלט ברוב קולות, לחלק את הארץ לשתי מדינות - מדינה יהודית ומדינה ערבית, כאשר ירושלים תהיה בינלאומית למשך עשר שנים, עד להחלטה הסופית.	
הצדקה טבעית/ מוסרית/ אוניברסלית	הצדקה להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, הנובעת מהזכות הטבעית והאוניברסלית של כל עם להגדרת עצמית.	זוהי זכותו הטבעית של כל עם לעמוד ברשות עצמו במדינתו הריבונית.	

חלק שני - החלק המעשי

- ישנה הכרזה על הקמת המדינה: "אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, היא מדינת ישראל".
- נקבע שמה של המדינה - "ישראל".
- נקבעו רשויות השלטון הנהדרות הזמניות של המדינה - מועצת העם (כרשות מחוקקת) ומנהלת העם (כרשות מבצעת).
- החלטה לכונן חוקה עד ל-1 באוקטובר 1948.

חלק שלישי - החלק ההצהרתי

חלק זה מבטא את החזון של מייסדי המדינה לגבי אופי המדינה שתקום, שתהיה מדינה יהודית ודמוקרטית.

מדינה יהודית	מדינה דמוקרטית
"אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית".	"תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה = שוויון.
"מדינת ישראל תהא פתוחה לעלייה יהודית ולקידום גלויות" - כלומר, פתיחת שערים לכל היהודים.	"תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין".
"תהא מושתת על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונה של בניאי ישראל".	"תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות" = זכויות מיעוט.
	"תשמור על המקומות הקדושים לכל הדתות" - שוויון.

חלק רביעי – מניות: המניות מרכזיות בהכרזה: ההכרזה פונה לארבעה גורמים מרכזיים, תוך קביעת מערכת היחסים הרצויה:

- מנייה לאו"ם:** בקשת הכרה וסיוע להגשמת חזון המדינה.
- מנייה לערבים תושבי המדינה:** קריאה לשמירת שלום והבטחת ייצוג והשתתפות בבניין המדינה על בסיס שוויון אזרחי מלא.
- מנייה ליהדות התפוצות:** קריאה להתלכד סביב המדינה ולסייע במימוש חזון קידום גלויות.
- מנייה למדינות ערב השכנות:** הושטת יד לשלום ולשיתוף פעולה.

חלק חמישי – חתימות: חלק זה מבטא את ההסכמה הרחבה בין כל נציגי היישוב היהודי על הקמת המדינה. ההכרזה מסתיימת בניסוח "מתוך בטחון צור ישראל הנו חותמים בחתימת ידנו..." ההכרעה להשתמש במונח "צור ישראל" מאפיינת את מגמות הפשרה בין חילונים לדתיים. הדתיים יכלו לראות את המונח כמתייחס לאל וכבעל משמעות דתית, והחילונים יכלו לראותו כמונח המתייחס לעם וכבעל משמעות לאומית.

1.2 תאוריות זכויות האדם והאזרח: הזכויות הטבעיות
מימוש זכויות האדם והאזרח במדינה הוא נתאי הכרחי לקיומה של הדמוקרטיה, והאחריות לכך מוטלת על מחוקקי החוקים ועל מוסדות השלטון האמורים ליישן חקיקה זאת. הזכויות מבטאות את מובנה המהותי של הדמוקרטיה. הבסיס של כל הזכויות הוא ערך כבוד האדם.

הזכות הטבעית	הגדרה עקרונית	נגזרות / דגשים
1. זכות לחיים ולביטחון	זכותו של אדם שלא יפגע גופו או חייו. חובת המדינה היא להגן על חייו וביטחונו האיש של כל אדם החי בשטחה.	חובת המדינה לספק שירותי ביטחון (משטרה, צבא) ולמנוע סיכון.
2. הזכות לחירות	זכותו של אדם לבחור, לפעול ולעשות כרצונו, כל עוד אינו פוגע בזכויות הזולת.	חופש הביטוי: לכל אדם זכות לבטא ולהפיץ את עמדותיו, דעותיו ואמונותיו בכל דרך (לבוש, פולחן, תקשורת, אמנות, דיבור, כתיבה) בפומבי/בבלי. חופש המחשבה והמצפון: לכל אדם יש זכות לאחוז בכל דעה ומחשבה בכל נושא, לפי בחירתו. לכל אדם יש זכות לפעול בהתאם למצפונו/לא לפעול בניגוד למצפונו. חופש התנועה: לכל אדם זכות לנוע כרצונו ולהימצא בכל מקום (זכות הכניסה למדינה מוגנת לאזרחים בלבד). חופש העיסוק: לכל אדם יש זכות לעבוד בכל עבודה/מקצוע/משלח יד/ (כפוף להכשרה הנדרשת/רישוי). חופש דת: לכל אדם הזכות להחזיק בכל אמונה, להשתייך לכל קבוצה דתית, לקיים כל טקס, מנהג או פולחן. חופש מדת: לכל אדם הזכות שלא להחזיק באמונה, לא להשתייך לקבוצה דתית, לא לסבול מכפייה או מחטפה דתית, לא לקיים כל טקס מנהג או פולחן דתי בניגוד לרצונו.
3. הזכות לקניין	זכותו של אדם להחזיק ברכוש (חומרי או רוחני) ולעשות בו כרצונו. אין לפגוע בקניינו של אדם.	המדינה יכולה להגביל את הקניין רק באמצעות חוק, לתכלית ראויה ובתמורה לפיצוי הוגן (כגון חוק זכויות יוצרים).
4. הזכות לשוויון	כל בני האדם שווים בערכם ובזכויותיהם; איסור אפליה פסולה.	הזכות מחייבת יחס שווה לכולם במובן הפורמלי (לפי החוק) ובמובן המהותי (בפעול, תוך התחשבות בהבדלים רלוונטיים).
5. הזכות להליך משפטי הוגן	כל אדם זכאי למשפט הוגן ופומבי. האדם חף מפשע כל עוד לא הוכחה אשמתו. זכותו של אדם הנמצא בתהליך של העמדה לדין זכאי לכך שלא יפגעו זכויותיו הטבעיות ללא סיבה מוצדקת ומעבר למידה הנחוצה. הפגיעה בזכויות החשוד תהיה מוצדקת ותתבצע רק על פי הכללים והמגבלות שבחוק.	שופטים בלתי תלויים, ייצוג על ידי עורך דין, ענישה בהתאם לחוק בלבד, האדם זכאי לדעת במה הוא מואשם ולראות את הראיות נגדו.
6. הזכות לכבוד	הזכות שלא להיות חשוף/נתון ליחס משפיל/ מזלזל/מבוזה/פוגעני, או לטיפול ולחס אכזריים ובלתי אנושיים.	זו זכות בעייתית (כפי שמצוין בחומר) בשל טבעה הסובייקטיבי – מה שנחשב פוגע ככבוד משתנה מאדם לאדם.
הזכות לפרטיות	זכותו של אדם לחיות את חייו ללא חשיפה, התערבות או חריפה לחייו, רכוש, גופו. איסוף מידע, או פרסום ללא הסכמתו.	
הזכות לשם טוב	הזכות שלא יפרסמו על אודותיו/אורחותיו/דעותיו של אדם מידע שקר.	מידע אמין שמתפרסם על איש ציבור הוא חיוני למימוש "זכות הציבור לדעת".

שוויון, סוגי זכויות וגישות כלכליות-חברתיות

2.1 הרחבת עקרון השוויון: הבחנה, אפליה והעדפה מתקנת - סוג מדיניות

מושג	הגדרה	לגיטימיות
הבחנה מותרת	מתן יחס שונה לאנשים שונים, כאשר השוני נובע לנתון רלוונטי לעניין הנדון. (התאמות לימודיות)	לגיטימיות ואף נדרשת כדי להשיג שוויון מהותי (למשל: יחס שונה לעיוורים לעומת רואים).
אפליה פסולה	מתן יחס שונה לאנשים שווים, כאשר השוני נובע לנתון לא רלוונטי לעניין הנדון (כגון: דת, מין, גזע, נטייה מינית, מוצא).	פסולה ואסורה בחוק.
העדפה מתקנת	מדיניות המעניקה יחס מועדף זמני לקבוצה שקופחה בעבר, במטרה לצמצם פערים חברתיים-היסטוריים ולהביא לשוויון תוצאתי.	לגיטימית רק אם היא זמנית, מידתית, והמטרה היא תיקון עיוותים. דוגמאות כוללות קידום ייצוג הולם בשירות המדינה (למשל, למיעוט הערבי).

2.2 סוגי זכויות וחובות האזרח

הזכויות במדינה הדמוקרטית אינן מסתכמות בזכויות טבעיות בלבד. סיווג הזכויות מסייע בהבנת תפקיד המדינה ואופי היחסים בינה לבין הפרט. **סוגי זכויות:**

סוג הזכות	הגדרה	מעמד ותפקיד המדינה	דוגמאות
זכויות פוליטיות (טבעיות) כאזרח (טבעיות)	זכויות הקשורות לפוליטיקה. באות לידי ביטוי בתחום הפוליטי של החיים. חלקן זכויות אזרח וחלקן מבוטסות על הזכויות הטבעיות שיש לכל אדם. זכויות פוליטיות שהן זכויות אזרח: הזכות לבחור ולהיבחר, הזכות להתארגן כמפלגה המתמודדת בבחירות. זכויות פוליטיות הנובעות מזכויות טבעיות: חופש המחאה והאפשרות לבקר את השלטון.	שייכות לאזרחים בלבד. מחייבות את המדינה לאפשר את מימושן (חופש ההתאגדות פוליטית).	ההתאגדות למטרות פוליטיות.
זכויות חברתיות-כלכליות (מוענקות)	זכויות מוענקות מידי המדינה. מטרתן להבטיח רמת חיים בסיסית. הזכויות הן: חינוך, בריאות וטיפול רפואי, רמת חיים נאותה, דיור, זכויות עובדים. הזכויות ניתנות בדרך של הקצאת משאבים ושירותים. היקפן ואופיין תלויים במדיניות החברתית כלכלית של המדינה.	תלויות במשאבי המדינה ובמדיניות (חובות חויבות). המדינה חייבת לספקן במידה הנקבעת בחוק.	הזכות לבריאות, לדיור, לחינוך, לקצבת אבטלה, לשכר מינימום.
זכויות קבוצה (כמיעוט מוענקות)	זכויות קיבוציות הניתנות לקבוצות אתניות – תרבותיות, מיעוטים לאומיים והן באות לידי ביטוי בתחומים הבאים: חינוך, פולחן, שפה וייצוג בפרלמנט. מטרת הזכויות להסדיר בצורה מוסדית את זכותה הייחודית של הקבוצה במדינה. המדינה קובעת את היקף הענקתן ואת מידת התמיכה במוסדית בהן (לעומת זכויות הפרט של המיעוט שהן זכויות יסוד בכל דמוקרטיה).	המדינה רשאית להעניק אותן. בישראל: מעמד מיוחד לשפה הערבית, מערכות חינוך נפרדות למיעוטים.	

ב. חובות האדם כאדם וכאזרח

- **חובות האדם כאדם (מוסריות):** חובת הכבוד הבסיסית כלפי הזולת וזכויותיו. חובות אלה נובעות מההכרה בזכויות הטבעיות של כל אדם.

- **חובות האדם כאזרח:** חובות המוטלות על האזרח על פי חוק, והן נתאי הכרחי לקיומה ולתפקודה של המדינה. חובות מרכזיות כוללות **ציות לחוק**, תשלום מיסים, ובשירות גס שירות צבאי או אזרחי (על פי חוק).

2.3 גישות כלכליות חברתיות במדינה דמוקרטית

שתי הגישות הכלכליות המרכזיות מבטאות עמדות שונות לגבי היקף ההתערבות הכלכלית של המדינה ומידת המחויבות שלה לזכויות חברתיות. הגדרה לגישה הליברלית: גישה המדגישה את החירות הכלכלית על פני השוויון החברתי - כלכלי. גישה זו שמה דגש על יוזמה פרטית ותחרות ופעילות במסגרת השוק החופשי. מעורבות המדינה בתחום החברתי כלכלי היא מצומצמת. גישה זו תומכת בצמצום המיסוי למינימום. הגדרה לגישה סוציאל דמוקרטית: גישה המדגישה את השוויון החברתי כלכלי על פני החירות הכלכלית, ומקדמת שוויון כלכלי וצמצום פערים. במקרה הצורך, הפרט יכול להיעזר על סיוע חברתי כלכלי מהמדינה. המדינה מעורבת בתחום החברתי כלכלי במידה רבה, ומחויבת להבטיח קיום בסיסי בכבוד לכל אדם. תמיכה במיסוי גבוה על העשירונים העליונים.

הגישה הליברלית מול הגישה הסוציאל-דמוקרטית – במה הן חלוקות			
קריטריונים	הגישה הליברלית	הגישה הסוציאל-דמוקרטית	
העיקרון המודגש	חירות כלכלית על פני שוויון כלכלי.	שוויון חברתי כלכלי על פני חירות כלכלית.	
היסוד המודגש בחברה	הפרט, היחיד. ההתערבות של המדינה בחייו הכלכליים והחברתיים של הפרט מצומצמת.	החברה. המדינה שואפת לשוויון חברתי וכלכלי בחברה גם תוך פגיעה מסוימת בערך החירות של הפרט (נביית מיסים גבוהים מאלה שמרוויחים יותר).	
מערכות המדינה בחיי הפרט	מעורבות מעטה ככל האפשר בתחומים החברתי והכלכלי.	המדינה מרבה להתערב בחיי הפרט והחברה.	
מיסוי	צמצום המיסוי למינימום	מיסוי גבוה לעשירונים העליונים.	

הגישה הליברלית מול הגישה הסוציאל-דמוקרטית – במה הן דומות			
פרמטר	הגישה הליברלית	הגישה הסוציאל-דמוקרטית	
דמיון פוליטי (קונצנזוס)	שתי הגישות תומכות בעקרונות המשטר הדמוקרטי: שלטון העם, הגבלת השלטון, הכרה מלאה בזכויות הטבעיות והזכויות הפוליטיות.		
הדגש הערכי	חירות כלכלית ופרטית. המדינה צריכה להגן על קניין פרטי ועל יוזמה חופשית.	שוויון חברתי וצדק חלוקתי. המדינה צריכה לצמצם פערים ולדאוג לרווחה.	
תפקיד המדינה (כלכלי- חברתי)	מדינת "שומר לילה" (מדינה קטנה). המדינה אינה מתערבת בשוק החופשי, מיסוי נמוך.	מדינת רווחה פעילה. המדינה מתערבת כדי להבטיח קיום בכבוד, מיסוי פרוגרסיבי וחלוקה מחדש של משאבים.	
מעמד הזכויות החברתיות	אינן נחשבות לזכויות יסוד (אינן ניתנות לאכיפה משפטית). הדאגה לרווחה היא צרון טוב ותלוי משאבים.	נחשבות לזכויות יסוד חיוניות. המדינה מחויבת לספק רשת ביטחון בסיסית (בראות, חינוך).	

עיקרון שלטון העם ומוסדות השלטון

3.1 עיקרון שלטון העם

הגדרה: עקרון יסוד של הדמוקרטיה. כלל האזרחי הם הריבון/ מקור הסמכות. האזרחים בוחרים שלטון של נציגים לזמן קצוב המוגדר בחוק.

דמוקרטיה ישירה: כלל האזרחים מקבלים את ההחלטות בענייני המדינה ללא מתווכים/ נציגים.

דמוקרטיה עקיפה/ ייצוגית: כלל האזרחים בוחרים נציגים, ואלה מחליטים בענייני המדינה.

[בשתי הדרכים נשמר העיקרון לפיו העם הוא הריבון, כלל הציבור הוא מקור הסמכות הבלעדי במדינה. העם הוא הריבון והוא מחזיק ונותן את כוחו לנציגים נבחרים (דמוקרטיה עקיפה), המהווים את רשויות השלטון לתקופת זמן מוגדרת בחוק.

המעבר לדמוקרטיה עקיפה נבע מכמה סיבות:

- גודלה העצום של אוכלוסיית האזרחים, לא ניתן להכניס את כולם במקום אחד (זמן, מקום).
- כמות הידע והמידע נחוצים לצורך קבלת החלטות היא אדירה.
- מורכבות הבעיות שהמדינה צריכה להתמודד עמן, דורשת הכשרה שאין לרוב הציבור.

משאל עם - ביטוי לדמוקרטיה

הגדרה: משאל עם נוסק בשאלה מוגדרת המופנית אל כלל האזרחים. משאל עם הוא כלי ביטוי של הדמוקרטיה הישירה, ובאמצעותו ניתן לשקף באופן ישיר את עמדות הציבור. (במשאל עם מסוימים, נקבע שתוצאת המשאל עם מחויבת באופן חד משמעי את מוסדות השלטון הנבחרים, בעוד שבמקרים אחרים מנסחי המשאל והמוחקקים קובעים שמשאל העם הוא כלי ייעוץ בלבד למקבלי ההחלטות, נבחרי העם.

טיעונים בעד משאל עם:

נותן ביטוי לדעותיהם ולרצונותיהם של האזרחים - ביטוי ישיר לעקרון ריבונות העם.

יכולת השפעה ישירה של אזרחים על החלטות בנושאים ציבוריים.

יוצר מעורבות אזרחית רבה.

כלי לפתרון סכסוכים בדרך של שלום.

נותן לגיטימציה להחלטות השלטון.

טיעונים נגד משאל עם:

ניסוח השאלה יכול להטות את ההצבעה לאחד הכיוונים.

מאחר והתשובות הם של כן ולא, אינו מאפשר תשובות של פשרה ואינו מאפשר הסכמות בסוגיות מורכבות שאין בהן הכרעה חד משמעית.

מאפשר לרשויות השלטון להסיר מעליהן אחריות בסוגיות קשות.

עלול להגביר את הקיטוב בחברה, למשל על ידי התעמולה שינקוט כל אחד מהצדדים - להחרیف שסעים.

3.2 **סוגי ממשלים: פרלמנטרי מול נשיאותי**

ההבחנה בין סוגי הממשלים נובעת מיחסי התלות בין הרשות המבצעת למחוקקת ואופן בחירת הראש שלהן.

מאפיין	ממשל פרלמנטרי (ישראל, בריטניה)	ממשל נשיאותי (ארה"ב)
בחירת הרשות המחוקקת	הפרלמנט נבחר על ידי העם	הקונגרס והסנאט נבחרים על ידי העם.
בחירת הרשות המבצעת	הממשלה נבחרת על ידי הפרלמנט	הנשיא - ראש הרשות המבצעת - נבחר ישירות על ידי העם.
מהם יחסי הגומלין בין הרשות המחוקקת לרשות המבצעת?	הממשלה תלויה באמון הפרלמנט. אי אמון בממשלה מביא להפלתה ולבחירת ממשלה חדשה על ידי הפרלמנט.	אין תלות אך יש מגבלות במסגרת האיוונים והבלמים הקיימים בין רשויות השלטון השונות (הפרדת רשויות).

תנאים לקיום בחירות דמוקרטיות ("כח משה")

בחירות הן הביטוי המרכזי לשלטון העם. כדי שהבחירות יייחשבו דמוקרטיות, הן חייבות לעמוד בחמישה תנאים הכרחיים:

- כלליות (כלליות)**: כל אזרח מעל גיל מסוים זכאי לבחור ולהיבחר (למעט חריגים בחוק).
- שטאיות**: ההצבעה נעשית בסתר, כדי למנוע לחץ חיצוני על הבוחר ולשמור על חופש בחירתו.
- מחזוריות (מחזוריות)**: הבחירות מתקיימות בפרקי זמן קבועים המוגדרים בחוק.
- שוויוניות**: קולו של כל בוחר שווה למשקלו של קול כל בוחר אחר.
- התמודדות חופשית**: ישנה תחרות הוגנת ומרובת מפלגות ומועמדים המייצגים דעות שונות.

3.3 **שיטות בחירות, גיבוש רשימות והרכבת ממשלה**

א. **שיטות בחירות: ישראל מול בריטניה**

מאפיין	ישראל (יחסית)	בריטניה (רובית/רובני)
סוג הבחירה	רשימתית : הבוחר מצביע למפלגה ולא לאדם ספציפי.	אישית : הבוחר מצביע למועמד ספציפי במחוז שלו.
אזור הבחירה	ארצית : כל המדינה היא אזור בחירה אחד (קולות מכל הארץ נספרים יחד).	אזורית (מחוזית) : המדינה מחולקת לאזורי בחירה קטנים.
שיטת החלוקה	יחסית : חלוקת המושבים יחסית למספר הקולות שקיבלה כל רשימה (לאחר מעבר אחוז חסימה).	רובית (רוב פשוט) : המועמד שקיבל את מירב הקולות במחוז נבחר (גם אם לא קיבל רוב מוחלט).

השלכות השיטות:

- יחסית (ישראל): יתרונות**: ייצוג רחב ומדויק יותר, מעודד פלורליזם וייצוג מיעוטים. **חסרונות**: פיצול פרלמנטרי, חוסר יציבות ממשלתית, כוח רב למפלגות קטנות.

- רובית (בריטניה): יתרונות**: יציבות ממשלתית גבוהה (לרוב ממשלת מפלגה אחת), אחידות אישית לנבחר. **חסרונות**: עיוות הייצוג (מפלגות קטנות נעלמות), ייצוג חלקי של קולות המיעוטים במחוז.

ב. **דרכים לגיבוש רשימת מפלגה**
האופן שבו מפלגה בוחרת את מועמדיה משפיע על אופייה הדמוקרטי של המפלגה ועל הקשר בין הנבחר לבוחר.

- פריימריז (בחירות מקדימות)**: כלל חברי המפלגה רשאים לבחור את המועמדים.
- ועדה מסדרת**: גוף מצומצם מטעם הנהגת המפלגה קובע את הרשימה.
- ראש המפלגה קובע בעצמו**: הליך המעניק ליו"ר המפלגה כוח כמעט בלעדי.
- פורום ייעוץ**: גוף אידיאולוגי או דתי (כגון פורום רבנים) מכריע על הרכב הרשימה (נפוץ במפלגות סקטוריאליות).

ג. **שלבים בהרכבת ממשלה בישראל**

- התיעוצות**: הנשיא מתייעץ עם נציגי הסיעות (המפלגות שנבחרו לכנסת).
- הטלת התפקיד**: הנשיא מטיל את הרכבת הממשלה על חבר כנסת (לרוב מנהיג המפלגה הגדולה או מי שיש לו היכסי ה הגבוה ביותר לגבש רוב).
- משא ומתן קואליציוני**: המועמד מנהל משא ומתן כדי לגייס תמיכה של 61 חברי כנסת לפחות (קואליציה).
- הצבעת אמון**: הצנת הממשלה החדשה בפני הכנסת וקבלת אמון הרוב.

ד. **סוגי ממשלות קואליציוניות**

סוג הקואליציה	הרכב	יתרונות	חסרונות
ממשלה צרה	נתמכת על ידי רוב מינימלי (61-63 ח"כים).	הומוגניות יחסית, קלה יותר לניהול מדיניות.	חוסר יציבות, שחטנות קואליציונית מצד מפלגות קטנות.
ממשלה רחבה	נתמכת על ידי רוב גדול (מעל 64 ח"כים), לרוב כוללת מפלגות מנוגדות אידיאולוגית.	יציבות גבוהה, יכולת לנקוט בצעדים לא פופולריים (שנויים במחלוקת).	קשיים בתפקוד, צורך בפשרות אידיאולוגיות רבות.
ממשלת אחדות לאומית	כוללת את רוב המפלגות הגדולות, לרוב מוקמת בעתות חירום לאומי.	יציבות מרבית, לכידות לאומית גבוהה.	שטטוש הגבולות בין קואליציה לאופוזיציה; החלשת הפיקוח הפרלמנטרי.

תרבות פוליטית דמוקרטית ועיקרון הכרעת הרוב

- 4.1 **תרבות פוליטית דמוקרטית**
הגדרה: מערכת הערכים, האמונות ודפוסי ההתנהגות המקובלים בחברה, המבטיחים את יציבות ותפקוד המשטר הדמוקרטי. תרבות פוליטית דמוקרטית אינה נכפית בחוק, אלא צומחת מתוך החברה.

עיקרון	הגדרה	חשיבות לקיום דמוקרטיה
פלורליזם	הכרה בערך של ריבוי דעות/השקפות/קבוצות שונות בחברה. הכרה בזכותן של הקבוצות לבטא ולממש את השונות ביניהן, ובזכותן להתארגן במסגרות שונות, כדי לפעול ולהשיג את מטרותיהן. עידוד קיום וביטוי של מגוון דעות ועמדות של אנשים או קבוצות בחברה.	תנאי לקיום חופש הביטוי וההתאגדות, מאפשר ניהול תחרות פוליטית וכלכלית.
סובלנות	קבלת השונה, יחס מכבד לאנשים שונים ממני, לדעותיהם, לאורח חייהם. הימנעות מתגובות אלימות, מילוליות או פיזיות בעת מחלוקת. הימנעות מהפעלת סמכות שלטונית כלפי עמדות ביקורתיות או מרגיזות.	תנאי הכרחי למימוש הפלורליזם בפועל. מונעת התפרקות חברתית והסלמה פוליטית.
הסכמייות	הסכמה רחבה בין קבוצות בחברה על כללי משחק בסיסיים או על אופי החברה והמדינה. הסכמייות מחזקת את היציבות ומאפשרת קיום בצורה, על אף חילוקי דעות בתחומים אחרים. יש מתח בין הפלורליזם התומך בריבוי דעות, להסכמייות שמחזקת את האחידות.	מבטיחה יציבות שלטונית. מאפשרת לנהל מחלוקות עמוקות בתוך המסגרת הדמוקרטית, תוך שמירה על כבוד למוסדות השלטון (כגון תוצאות הבחירות).

הקשר בין העקרונות

הפלורליזם מייצר ריבוי ושוני, ואילו הסובלנות היא המפתח להתמודדות עם השוני הזה באופן לא אלים. הסכמייות ברמה בסיסית היא הבסיס המאפשר לסובלנות ולפלורליזם להתקיים יחד מבלי למוטט את המדינה. ככל שרמת ההסכמייות גבוהה יותר, כך גדלים הסיכויים ליציבות המשטר.

4.2 עיקרון הכרעת הרוב

הגדרה: שיטה דמוקרטית לקבלת החלטות המבוססת על כך שההחלטה המתקבלת היא זו שזכתה לתמיכה הגדולה ביותר בקרב האזרחים או נציגיהם.

א. מדוע הרוב מכריע?

הכרעת הרוב היא הדרך המעשית ביותר לניהול חיים משותפים ולקבלת החלטות במדינה דמוקרטית מרובת דעות:

- מימוש שוויון פוליטי:** כלל זה מבטא את השוויון בין קולות האזרחים.
- יעילות תפקודית:** הכרעה הכרחית למניעת שיתוק של המערכת השלטונית.
- הוגנות:** בהיעדר רוב מוחלט, זו הדרך ההוגנת ביותר לקבל החלטה מחייבת.

ב. עריצות הרוב

הגדרה: מצב שבו רוב פוליטי מנצל את כוחו באופן ליטימי (בהתאם לכללים הפורמליים) כדי לקבל החלטות הפוגעות באופן מהותי ובלתי מידתי בזכויות היסוד של המיעוט, או בערכי היסוד הדמוקרטיים (כגון הפרדת רשויות).

ג. חובות הדדיות בין הרוב למיעוט

כדי למנוע עריצות, המשטר הדמוקרטי מטיל חובות על הרוב ועל המיעוט כאחד:

● חובות הרוב למיעוט:

- הגנה על זכויות המיעוט:** חובה לשמור על זכויות הפרט ועל זכויות קבוצות המיעוט (כבלם לעריצות הרוב).
- ייצוג ושמועה:** לאפשר למיעוט להביע את דעתו ולפעול כאופוזיציה פרלמנטרית.
- זהירות ומידתינות:** להימנע מקבלת החלטות הפוגעות באופן דרסטי במיעוט או בנושאי יסוד שנויים במחלוקת.

● חובות המיעוט לרוב:

- ציות להכרעה:** על המיעוט לקבל את הכרעת הרוב ולציית לחוקים שנחקקו על ידו (שמירה על עיקרון שלטון החוק).
- פעולה במסגרת החוק:** על המיעוט לפעול לשינוי ההחלטות באמצעות כללי המשחק הדמוקרטיים בלבד, כגון בחירות ומנגנוני פיקוח.

עקרונות הגבלת השלטון ושלטון החוק

5.1 עיקרון שלטון החוק

הגדרה: עיקרון הקובע כי כוחו של השלטון ושל כלל האזרחים מוגבל על ידי החוק. כולם כפופים לחוק ושווים בפניו. החוקים נחקקים בדרך דמוקרטית על ידי הרשות המחוקקת.

א. סוגי עבריינות (לפי מניעים)

סוג עבריינות	הגדרה	מניע עיקרי
עבריינות פלילית רגילה	הפרת חוק שמבצע אדם לטובת עצמו (גניבה, רצח, שוד).	תועלת אישית ורווח פרטי.
עבריינות שלטונית (שחיתות פוליטית)	הפרת חוק על ידי אדם המשמש בתפקיד במערכת השלטונית, ניצול סמכותו שלא כדין, הפרת חובת האמון המוטלת על משרתי ציבור. המניע לעבריינות יכול להיות טובה אישית או על מנת להיטיב עם ציבור מסוים או טובת הכלל מנקודת מבט של מפר החוק.	תועלת אישית (שחוד) או אידיאולוגית (רצון לשרת קבוצה מסוימת).
עבריינות פוליטית-אידיאולוגית	פעולה בלתי חוקית (נפיעה פיזית או הסתה לאלימות או פעולה לא חוקית שאינה אלימה) כנגד נציגי השלטון, מוסדות ארגונים או כל אדם בשל עמדתו הפוליטית. נובעת מתוך עמדה פוליטית או אידיאולוגית או מתוך רצון לקידמה.	מניע אידיאולוגי. כוללת <i>עבריינות מצמנעת</i> (פאסיבית, דורשת הימנעות ממעשה מטעמי מוסר) ו <i>עבריינות מליטית</i> (אקטיבית, דורשת עשייה לשינוי מדיניות).

ב. גבולות הציות לחוק: פקודה בלתי חוקית בעליל

עקרון שלטון החוק מחייב ציות, אך יש לו גבול עליון: כאשר הפקודה היא "בלתי חוקית בעליל".

הגדרת פקודה בלתי חוקית בעליל: הוראה אשר ניתנת על ידי מפקד מוסמך או רשות מוסמכת. ההוראה תסותר ערכי המוסר והמצפון האנושי הבסיסיים. מעל להוראה זו מונסוס "דגל שחור" וזוהי "אי חוקיות הדוקרת את העין ומקוממת את הלב" אי החוקיות ואי המוסריות גלויה ומובהקת חובה שלא לציות לפקודה זו אפילו במסגרת צבאי. ציות יגרום להעמדה לדין של נותן הפקודה ושל מבצעה.

המחייבות: במקרה של פקודה בלתי חוקית בעליל, **חובה לסרב לציית**. אם הפקודה בוצעה, הן נותן הפקודה והן המבצע אותה יועמדו לדין. זוהי דוגמה קיצונית לניצחון המוסר והמשפט על החובה לציות.

5.2 עיקרון הגבלת השלטון

הגדרה: השלטון מרכז בידיו עוצמה רבה, ולכן יש להגבילו באמצעות חוק, מוסדות ובלמים פנימיים וחיצוניים, כדי למנוע ממנו לנצל את כוחו לרעה ולפעול בשרירותיות.

מקורות הכוח של השלטון (הרשות המבצעת)

השלטון (בעיקר הרשות המבצעת) מחזיק בארבעה מקורות כוח מרכזיים, היוצרים את הצורך להגבילו:

- שליטה על משאבים כלכליים:** השלטון שולט על תקציב המדינה, קרקעות, ואחראי למדיניות כלכלית. שליטה זו גוברת במדינות המקיימות מדיניות חברתית נרחבת.
- שליטה על משאבים אנושיים:** כוח אדם מקצועי רב (ביוורקטריה) העומד לרשות הממשלה.
- שליטה על מקורות המידע:** הממשלה מחזיקה במידע חיוני (ביטחון, חוץ, כלכלה) שאינו נגיש לרשויות אחרות או לציבור.
- שליטה על מנגנוני אכיפה:** הצבא והמשטרה הם מנגנוני כפייה המעניקים לשלטון כוח פיזי אדיר.

5.3 מנגנוני פיקוח וביקורת

מנגנוני הפיקוח והביקורת הפורמאליים (מוסדיים):

הגדרה: ביקורת שמקיימים גופים מוסדותי שלטוניים. ביקורת באמצעות גורמים מוסדיים: הפרלמנט (אופוזיציה, ועדות הכנסת וכלים פרלמנטריים), מבקר המדינה, נציב תלונות הציבור, מערכת המשפט. המנגנונים הללו הוסמכו לכך בחוק. המנגנונים נועדו להגביל את השלטון. זה נעשה על ידי פרסום דוחות, חוקים ומסמכים רשמיים, המציגים את פעולות השלטון ומצביעים על כשליו.

הפרלמנט: זהו בית הנבחרים המייצג את כלל האזרחים. הוא המפקח ומבקר את הרשות המבצעת פעולות חקיקה, הצבעת אי אמון, ועל ידי נציגי האופוזיציה בפרלמנט.

חקיקה: בעזרת חקיקה, הפרלמנט מגביל את פעולותיה של הממשלה ומפקח עד התקציב ועל מדיניות גביית המיסים במדינה.

הצבעת אי אמון: במשטרים פרלמנטרים, הפרלמנט יכול להביא לסיום הכהונה של הממשלה על ידי הצבעת רוב (אי אמון) בפרלמנט. זאת, משום שהממשלה תלויה ברוב כזה כדי להתקיים.

האופוזיציה: נציגים בפרלמנט השותפים לקבוצת הנגד שאינה משתתפת בהרכבת הממשלה. נציגים אלה אינם תומכים בממשלה, ומביאים בפני הציבור דגשים חשובים בפיקוח וביקורת בנוגע לתפקודה של הממשלה.

מבקר המדינה: מפקח ומבקר את הפעילות של המערכת הממשלתית והציבורית בתחום מנהל תקין, כלכלה וכספים. הוא מעביר ביקורת ופיקוח לפי כללים של יעילות, חיסכון וטוהר מידות, כאשר כל אלה מבוצעים על פי החוק. הוא מיידיע את הפרלמנט ומפרסם בנובמבר את ממצאי הביקורת. מבקר המדינה פועל בשמה של הכנסת: לבקשת בוחרת בו למשך שבע שנים. מטילה עליו נושאים לבדיקה, ומקבלת דיווח ממנו.

נציב תלונות הציבור: אחד מתפקידיו של מבקר המדינה. הציב מטפל במניות של אזרחים, פניות שעניינן פגיעה באזרחים על ידי רשויות השלטון, מוסדותיו או האישיים המכהנים בהם. הפגיעה באזרח נובעת מנקושת יתרה, אי דקד בולט, חריגה מסמכות או אי תקינות.

מערכת המשפט: בית המשפט בוחן האם פעולות השלטון מתבצעות לפי החוק, ומגן על זכויות האדם והאזרח מפני רשויות השלטון.

מנגנוני הפיקוח והביקורת בלתי פורמאליים (חוץ מוסדיים):

הגדרה: ביקורת שמקיימים גופים, ארגונים ופרטים באמצעות הפגנות, שביתות, עצרות, עצומות, יצירות אמנות (קולנוע, תיאטרון, טלוויזיה, ספרות, אמנות פלסטית), ושימוש באמצעי התקשורת וברשתות חברתיות. נעשה ללא הסמכה חוקית, בהתנדבות וביוזמתם של אזרחים או קבוצות.

נועד לשם הגבלת השלטון ופיקוח עליו ועל חוקיות פעולותיו. נעשה באמצעות לחץ על קובעי מדיניות, ועל ידי הבעת ביקורת פוליטית וחברתית על השלטון.

אמנות: מתקיימות, על סוגיה מסוימת, מידע שיקוף וביקורת חברתית ופוליטית, במטרה ליצור שינוי. הביקורת יכולה להופיע בשירי מחאה, מוזיקה, בסרטי קולנוע ביקורתיים, בפיסול ובציור, בספרות וכדומה.

תקשורת: אמצעי התקשורת משמשים מעת לעת פעולות הממשל השונות לקהל הכללי. היא משמשת אמצעי החושף שחיתויות, מבאי פרשנויות שונות על מדיניות הממשל ופעולותיו, ומספק מידע לאורח הפשוט שבעזרתו הוא יוכל לקבל תמונת מצב בנוגע לשלטון. בא לדי ביטוי בדיע, טלוויזיה, אינטרנט. "התקשורת היא כלב השמירה של הדמוקרטיה".

דעת הקהל: הציבור מגיב את דעתו בנוגע לתפקוד הממשל שבחר, תוך שהוא משתמש במידע שצבר מאמצעי התקשורת. דעת הקהל מובעת על ידי ארגון הפגנות, עצרות, מכתבים למערכות העיתון, והופעה בכלי התקשורת השונים. דעת הקהל יוצרת לחץ, ויכולה לגרום לשינוי מדיניות הממשל.

מנגנוני הפיקוח והביקורת הם המכשירים המרכזיים להבטחת הגבלת השלטון, ומתחלקים לפורמאליים (מוסדיים) ובלתי פורמאליים (חוץ-מוסדיים).

5.4 המפרדת רשויות

הגדרה: פיצול כוח השלטון לשלוש רשויות נפרדות – מחוקקת (הכנסת), מבצעת (הממשלה) ושופטת (בתי המשפט) – כאשר לכל אחת תפקיד ייחודי וסמכות נפרדת. מטרת ההפרדה היא למנוע ריכוז עוצמה ולקיים מערכת בלמים ואיזונים.

הרשות	תפקיד עיקרי	דוגמאות בלבמים (איך מפקחת על האחרות)
הרשות המחוקקת (הכנסת)	חקיקת חוקים, ייצוג העם, כינון מוסדות השלטון.	יכולת להטיל אי-אמון בממשלה; מינוי ופיקוח על מבקר המדינה; ביקורת באמצעות ועדות.
הרשות המבצעת (הממשלה)	יישום החוק וקביעת מדיניות.	יוזמת הצעות חוק; אחראית על מינוי שופטים (באמצעות נציגיה בוועדה).
הרשות השופטת (בתי המשפט)	שפיטה, פרשנות חוקים, והגנה על זכויות.	מבצעת ביקורת שיפוטית על חוקי הכנסת (כאשר הם פוגעים בזכויות יסוד) ועל החלטות הממשלה.

במשטר פרלמנטרי (כמו ישראל), הקשר ההדוק בין הרשות המחוקקת למבצעת (הממשלה) נשענת על אמון הכנסת) מקטין את יעילות הפיקוח הפרלמנטרי. לכן, הפיקוח החיצוני שמפעילים הרשות השופטת והמנגנונים הבלתי פורמליים הופך להיות קריטי לשמירה על הגבלת השלטון ולמניעת עריצות שלטונית.

גבולות בדמוקרטיה:

א. גישת הדמוקרטיה המתנגנת: **הגדרה:** הגנה על המשטר הדמוקרטי ועקרונותיו, ועל אופי המדינה (כללי משחק, ערכי דמוקרטיה מתוגוננת). הגנה מפני אדם ו/או קבוצה שפועלים בזירה הציבורית, תוך ניצול הכלים הדמוקרטיים, על מנת לחסל את המשטר הדמוקרטי או לפגוע באופי המדינה. במקרים בהם האיום ממשי, המדינה מתוגוננת על ידי שלילת הזכות להיחבר/ להתארגן ולפעול מבחינה פוליטית/ הגבלת חופש הביטוי.

דמוקרטיה מתוגוננת בישראל: **הגדרה:** במדינת ישראל נעשה שימוש ברעיון הדמוקרטיה המתוגוננת. על פי חוק יסוד: הכנסת וחוק המפלגות, המפלגה אינה יכולה להשתתף בבחירות לכנסת אם יש במטרותיה: שלילת קיומה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. הסתה לגזענות. תמיכה במאבק מזוין של מדינת אויב, או בארגון טרור הופיעל נגד מדינת ישראל.

המשפט העליון שני תפקידים שונים: א. בית המשפט גבוה לערעורים (יש שלוש ערכאות בבית משפט שלום, מחוזי ועליון). ניתן לערער על בית החלטה של השלום בפני המחוזי, ובמחוזי בפני העליון). ב. בית המשפט הגבוה לצדק (בג"צ). בג"צ

ובסמכויות רשויות המדינה (נושאים בהם עוסקים החוקה). לעומתם חוקים רגילים עוסקים בנושאים טכניים ספציפיים כמו בנושאי המוסר, תעבורה, כספים וכו'. **בַּמַּעֲמָד** : לחוק יסוד מעמד עדיף על חוק רגיל באמצעות שני מרכיבים : 1. **שריון סעיפי החוק** : חוק משוריין הוא חוק שניתן לשנות ברוב מיוחד ולא ברוב רגיל ברוב מוחלט של מעל מ־50% חברי כנסת (61 ומעלה) או ברוב מיוחס של מעל לשני שליש (מעל 80 ח"כים). שריון זה מתקיים בחוק יסוד הכנסת וחוק יסוד חופש העיסוק. רוב חוקי היסוד בישראל אינם משוריינים ולכן ניתן לשנותם ברוב רגיל. 2. **פסקת ההגבלה** : פסקה זו מקנה לחוק מעמד על, ומטרתה להגן על הערכים והעקרונות שבחוק. כלומר שלא ניתן לחוקק חוק שיסתור את חוק היסוד. על פי הניסוח ניתן לחוקק חוק כזה רק בחתקיים שלושה תנאים : א. החוק הולם את ערכיה של מדינת ישראל, ב. נועד לתכלית ראויה, ג. במידה שאינה עולה על הנדרש. המשמעות המעשית היא שבעצם אי אפשר לשנות את החוקים האלה. פסקת ההגבלה קיימת בחוק יסוד כבוד האדם וחירותו וחופש העיסוק. **דוגמאות לחוקי יסוד בעלי מעמד על בישראל** - חוק יסוד כבוד האדם וחירותו - **הגדרה** : מפרט את זכויות היסוד של האדם בישראל הכוללות את: (יש לזכור שניים): הזכות לחיים ולשלמות הגוף, זכות הקניין, הזכות לכבוד ולפרטיות, חופש התנועה. פסקת ההגבל: ניתן לחוקק חוק הסותר את הזכויות שבחוק היסוד רק בתנאי שהוא "הולם את ערכיה של מדינת ישראל ונועד לתכלית ראויה" ופגיעתו בזכות מידתית. שאלת פרשנותו המרחיבה של החוק והשימוש שעושה בו בית המשפט כבסיס לפסילת חקיקה של הכנסת נתונה במחלוקת ציבורית. חוק יסוד חופש העיסוק - **הגדרה** : החוק מבטיח את חופש העיסוק. פסקת הגבלה: ניתן לחוקק חוק הסותר את הזכות שבחוק היסוד רק בתנאי שהוא "הולם את ערכיה של מדינת ישראל ונועד לתכלית ראויה" ופגיעתו בזכות מידתית. פסקת התגברות: ניתן לכנסת לחוקק לזמן קצוב חוק הסותר חוק זה גם ללא התקיימות תנאי פסקת ההגבלה. שאלת פרשנותו המרחיבה של החוק והשימוש שעושה בו בית המשפט כבסיס לפסילת חקיקה של הכנסת נתונה במחלוקת בציבור. **ייתרונם של חוקי היסוד: חופש העיסוק וחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו** - תוכן: אלו חוקי היסוד היחידים שעוסקים בזכויות דמוקרטיות. מעמד: אלו שני חוקי היסוד היחידים שיש בהם פסקת הגבלה. פסקת ההגבלה שומרת על הזכויות שבחוקים האלה מפניעה על ידי הכנסת. אם הכנסת מחוקקת חוק שמנוגד לחוקים אלה, בית המשפט יכול לבטל את החוק. **חוק יסוד: מדינת ישראל מדינת הלאום של העם היהודי** - חוק יסוד מעגן את אופייה היהודי של מדינת ישראל. ומגדיר את מדינת ישראל כמדינת הלאום היהודי (יש לזכור שלושה תחומים): 1. **החוק מגדיר את סמלי המדינה** : את דגל ישראל, סמל המדינה מנורה שבעת הקנים, המנון המדינה "התקווה". 2. **בירת ישראל** : ירושלים השלמה והמאוחדת היא בירת ישראל. 3. **קביוצ גלויות** : המדינה תהיה פתוחה לעליה יהודית ולקיבוץ גלויות. חוק השבות - **הגדרה** : חוק משנת 1950 הקובע שכל יהודי זכאי לעלות לארץ. החוק מאפשר גם לבני/ בנות זוגם של יהודים, ילדיהם של יהודים ובני/ בנות זוגם, ונכדיהם של יהודים ובני/ בנות זוגם לעלות לארץ (אם כי הם לא נרשמים כיהודים). **הגדרה** : מדינת ישראל התמודדה במהלך השנים עם השאלה מהי הגדרתו המדויקת של יהודי הזכאי לעלייה לארץ מתוקף חוק השבות. בתיקון לחקיקה שבוצע בשנת 1970 נקבע כי "יהודי הוא מי שנוגד לאם יהודייה, או שנתגייר והוא אינו בן דת אחרת". חוק אינו מגדיר מהו הגיור המאפשר הגדרה כיהודי לצורך החוק (גיור אורתודוקסי, רפורמי, קונסרבטיבי) והנושא נתון למחלוקת ציבורית רבת שנים. חוק האזרחות - **הגדרה** : חוק המגדיר את הדרכים השונות לקבלת אזרחות ישראלית. חוק זה נובע מתפיסת היסוד של מדינת ישראל כמדינת הלאום של כל יהודי העולם ולכן מקנה אזרחות אוטומטית לכל מי שעולה לארץ מכוח חוק השבות. בין הדרכים הנוספות לקבלת אזרחות: ישיבה רצופה בישראל בין השנים 1948-1952 / לידה לאזרחים ישראלים / התאזרחות על בסיס קריטריונים שונים ובכללם מגורים של 3 שנים בישראל וידיעת מה של השפה העברית - בכפוף לאישור שר הפנים / שר הפנים רשאי להעניק אזרחות על בסיס תרומה למדינה. **מקרים שבהם ניתן לבטל אזרחות של אדם תושב ישראל** : 1. אזרח שהסתגן לאחת ממדינות האויב ייראה כמי שוויתר על אזרחותו הישראלית. 2. שר הפנים יכול לבטל אזרחות של אדם שעשה מעשה שיש בו משום של הפרת אמונים למדינה. 3. שר הפנים יכול לבטל אזרחות של אדם אם הוכח שהאזרחות נרכשה על יסוד פריטים כוזבים. 4. באמצעות ויתור מרצון, באישור שר הפנים.